

دستنامه
تدبر در تفسیر آن جزء ۲۰

مجتبای اسلام و مسلمین محمد حسین زاده

سرشناسه: الهی‌زاده، محمدحسین/۱۳۴۱
عنوان و نام پدیدآورنده: درسنامه‌ی تدبیر در قرآن جزء ۳۰ / نویسنده: محمدحسین الهی‌زاده
ویراستاری علمی: عباس اسماعیلی‌زاده تدوین و تنظیم نهایی: علی توکلی‌زاده، صادق توکلی‌زاده،
رضا محقق عطایی و مریم مهدوی
مشخصات نشر: مشهد- مؤسسه فرهنگی تدبیر در قرآن و سیره / ۱۳۹۷
مشخصات ظاهری: ۴۲۴ ص
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۳۹۷-۲۱-۲
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
موضوع: تفاسیر شیعه - (جزء ۳۰)
بند کنگره: ۱۳۹۶ت۴۷الف/۹۴/۰۲BP1
رده ی دیویی: ۲۹۷/۱۸
کتابشناسی ما: ۴۷۵۹۰۹۰

سفرنگی تدبیر در قرآن و سیره

کتاب: درسنامه تدبیر در قرآن جزء ۳۰
نویسنده: حجت‌الاسلام محمدحسین الهی‌زاده
ویرایش علمی: عباس اسماعیلی‌زاده
تدوین و تنظیم: علی توکلی‌زاده، صادق توکلی‌زاده، رضا محقق عطایی و مریم مهدوی
نمونه خوانی و اصلاحات: سیدمصطفی میرخلیلی، مهرداد خدیجه شجاع و فاطمه محمدزاده
ویراستاری، حروف‌نگاری و صفحه‌آرایی: غلامرضا محمدزاده
تهیه نمودار: سیده‌زینب هاشمی
طرح جلد: ایمان نوروزی و حسن
ناشر: تدبیر در قرآن و سیره
امور فنی و چاپ: آستان قدس رضوی
نوبت چاپ: دهم (نهم از این ناشر)
سال نشر: اردیبهشت ۱۳۹۷
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۳۹۷-۲۱-۲
شمارگان: ۵۰۰۰
بها: ۲۵۰۰۰ تومان

حقوق چاپ و نشر محفوظ است

آدرس: مشهد مقدس، خیابان امام خمینی، میدان ده دی، نبش رازی غربی ۸، تلفن: ۳۸۵۵۲۴۰۸

وب‌گاه: www.mftqs.com رایانامه: tadabbor@chmail.ir

فهرست مطالب

۷	پیش از نوشتار.....
۲۳	تدبیر سوره‌ی ناس.....
۳۱	تدبیر سوره‌ی فلق.....
۳۹	تدبیر سوره‌ی اخلاص.....
۴۵	تدبیر سوره‌ی مسد.....
۵۱	تدبیر سوره‌ی نصر.....
۵۷	تدبیر سوره‌ی کافرون.....
۶۵	تدبیر سوره‌ی کوثر.....
۷۱	تدبیر سوره‌ی ماعون.....
۷۷	تدبیر سوره‌ی قریش.....
۸۳	تدبیر سوره‌ی فیل.....
۸۹	تدبیر سوره‌ی همزه.....
۹۷	تدبیر سوره‌ی عصر.....
۱۰۳	تدبیر سوره‌ی تکوین.....
۱۱۱	تدبیر سوره‌ی قارعه.....
۱۱۷	تدبیر سوره‌ی عادیات.....
۱۲۵	تدبیر سوره‌ی زلزال.....
۱۳۱	تدبیر سوره‌ی بیخه.....
۱۴۳	تدبیر سوره‌ی قدر.....
۱۴۹	تدبیر سوره‌ی علق.....

۱۶۱	تدبیر سوره‌ی تین
۱۶۹	تدبیر سوره‌ی شرح
۱۷۷	تدبیر سوره‌ی ضحی
۱۸۵	تدبیر سوره‌ی لیل
۱۹۷	تدبیر سوره‌ی شمس
۲۰۹	تدبیر سوره‌ی بلد
۲۲۱	تدبیر سوره‌ی فجر
۲۴۳	تدبیر سوره‌ی غمیه
۲۵۹	تدبیر سوره‌ی اعلی
۲۷۵	تدبیر سوره‌ی طالق
۲۸۷	تدبیر سوره‌ی بروج
۳۰۳	تدبیر سوره‌ی انشقاق
۳۱۹	تدبیر سوره‌ی مطففین
۳۳۹	تدبیر سوره‌ی انفطار
۳۵۱	تدبیر سوره‌ی تکویر
۳۶۵	تدبیر سوره‌ی عبس
۳۸۳	تدبیر سوره‌ی نازعات
۴۰۷	تدبیر سوره‌ی نبأ

www.ketabonline.ir

پیش از نوشتار

با پیروزی انقلاب، شکوهمند و پربرکت اسلامی ایران به رهبری امام خمینی علیه السلام که به حق، سنگینی‌ها را بر قید و بندها را از مردم ایران برداشت، همان‌گونه که پیامبر رحمت و مهربانی چنین کرد: ﴿يَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ﴾^۱ و پس از آن که تنها نظام به پرچمداری دین خدا و حریمات از آن در ایران شکل گرفت، دشمنان دین خدا با انواع ترندها و نقشه‌ها به روی رویی با این انقلاب مبارک پرداختند؛ غافل از آن که این نظام، تداوم شجره‌ی طیبه‌ی نبوی صلی الله علیه و آله و علی علیه السلام است که ریشه‌اش در زمین استوار و شاخ و برگ‌هایش در آسمان پراکنده است و هر زمان به اذن خدا ثمر می‌دهد: ﴿الْوَرْتَرُ كَيْفَ صَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَضْلُهَا ثَابِرٌ وَرُفْهُا فِي السَّمَاءِ تُؤْتِي أَكْثَافًا حِينِ يَأْذِنُ رَبُّهَا وَيَصْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾^۲ و این نور الهی خاموش شدنی نیست و به‌رغم میل کافران، اراده‌ی الهی بر فراگیری آن تعلق گرفته است: ﴿يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾^۳

۱. سوره‌ی اعراف، آیه‌ی ۱۵۷. و بارهای سنگین، و زنجیرهایی را که بر آنها بود، (از دوش و گردنشان) بر می‌دارد.
۲. سوره‌ی ابراهیم، آیات ۲۴ - ۲۵. آیا ندیدی چگونه خداوند «کلمه طیبه» (و گفتار پاکیزه) را به درخت پاکیزه‌ای تشبیه کرده که ریشه آن (در زمین) ثابت، و شاخه آن در آسمان است؟! (۲۴) هر زمان میوه خود را به اذن پروردگارش می‌دهد. و خداوند برای مردم مثل‌ها می‌زند، شاید متذکر شوند (و بند گیرند)!
۳. سوره‌ی صف، آیه‌ی ۸. آنان می‌خواهند نور خدا را با دهان خود خاموش سازند؛ ولی خدا نور خود را کامل

پس از آن که دشمنان دین خدا در عرصه‌ی جنگ سخت، به‌رغم تحمیل هشت ساله آن، کاری از پیش نبردند و حتی این جنگ باعث عمیق‌تر، محکم‌تر و گسترده‌تر شدن این انقلاب الهی گردید، این بار با شیخون فرهنگی و در عرصه‌ی جنگ نرم، ایمان مردم را هدف گرفتند تا با زخمی و مجروح ساختن آن، به پندار غلط خود دین خدا و متدینان را از پای درآورند.

مؤسسه‌ی تذیبر در قرآن و سیره زیر نگاه علمی استاد حجت‌الاسلام و المسلمین محمدحسین الهی‌زاده دانش‌آموخته‌ی دو حوزه‌ی مبارک خراسان و قم، مدرّس حوزه و دانشگاه و از شاگردان برجسته‌ی تفسیری حضرت آیت‌الله عبدالله جوادی‌آملی و با همکاری گروهی از شاگردان ایشان، با درک ضرورت پیش‌گفته کوشش می‌کند با بهره‌گیری از اندیشه‌های نورانی استاد: ﴿الْمُؤْمِنُ يَنْظُرُ نُبُورِ اللَّهِ وَيَسْمَعُ بِسْمِعِ آخِرَةٍ﴾^۱ در مسیر تداوم راه امام خمینی در حمایت از این نهاد و پیروی از فرمایشات رهبر معظم انقلاب آیت‌الله خامنه‌ای - حفظه‌الله و ابقاه - در رویارویی با شیخون فرهنگی و جنگ نرم دشمن گام بردارد. از این‌رو، وجهی همت خویش را برداشتن نیازهای ضروری دینی مردم با بهره‌گیری از قرآن و سیره گذاشته تا با این دو ودیعه‌ی رسول خدا ﷺ، به هدایت رسند: ﴿إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ أُمُورٍ إِنِ أَخَذْتُمْ بِهَا لَنْ تَضِلُّوا: كِتَابَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ، وَ أَهْلَ بَيْتِي عَزَّوَجَلَّ﴾^۲، چه در فضایی که ایمان مردم هدف شده، می‌بایست نسبت استخوان‌بندی استواری برای اندیشه‌ی دینی ساخت و از آن پس اخلاق و فرهنگ را بسان گوشت بر

می‌کند، هر چند کافران خوش نداشته باشند!

۱. بحارالانوار، ج ۷، ص ۳۲۳. مؤمن به نور الهی می‌نگردد و به گوشی دیگر می‌شوند.
۲. الکافی، ج ۱، ص ۲۹۴؛ التوحید، ص ۲۵۰. من همانا دو چیز در میان شما می‌گذارم که مادامی که به آن دو جنگ زبید پس از من هرگز گمراه نشوید: کتاب خدا، و عترتم که خاندان من‌اند.

آن اسکلت سوار کرد و در پایان، پوست ارتباطات و روابط اجتماعی بر آن کشید. باید دانست که نمی‌توان به ایمان فردی بسنده کرد، بلکه کارآمدی ایمان آن هنگام است که اجتماعی باشد؛ ایمانی مستقر و، عقلانی و شوق‌انگیز.

از برکات بی‌شماری که در سایه‌ی استقرار نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران نصیب این مردم و سرزمین شده است، توجه ویژه‌ی همگان به قرآن تنها برنامه جامع هدایت دنیوی و اخروی انسان‌هاست که می‌توان از آن به نهضت قرآنی یاد کرد. با شکل‌گیری کلاس‌ها و جسته‌های انیس روخوانی و روان‌خوانی قرآن، چه در مدارس و دانشگاه‌ها و چه در مساجد و مراکز عمرمی، به تدریج یکی از نخستین مراحل انس با قرآن در سطحی گسترده در قالب قرائت و ترتیل آیات فراهم شد. از آن پس تعلیم و تعلم صوت و لحن و قواعد و ضوابط زیبا خواندن قرآن، حفظ آیات و سوره و آشنایی با ترجمه آیات و مفاهیم این کتاب مقدس انجام پذیرفت که از مراحل نخست انس با قرآن‌اند.

امروز با گذشت بیش از سی سال از پیروزی انقلاب اسلامی و انجام فعالیت‌های ستودنی برای انس با قرآن، که برخی از آن‌ها کفایت، با جمع‌زیادی قرآن‌آموز، به‌ویژه در میان قشر تحصیل‌کرده روبه‌رو هستیم که مراحل آغازین انس با قرآن را پشت سر گذرانده، خواستار آن‌اند فراتر از قرائت، تجوید، صوت و لحن حتی ترجمه و مفاهیم قرآن، اندکی نیز به فهم قرآن پردازند. به جرأت می‌توان گفت این یک مسأله است و نه سؤال، که باید آن را حل کرد؛ نه این‌که به آن پاسخ داد.

ممکن است به نظر برسد حلّ این مسأله در ارجاع علاقمندان و طالبان، به مطالعه تفاسیر و فهم مراد آیات قرآن با استفاده از آن‌هاست، چنان‌که تفاسیری نیز به این افراد پیشنهاد شده و می‌شود، ولی این راه حلّ پیشنهادی و رایج توانسته و نمی‌تواند پاسخ‌گوی این نیاز نو و روزافزون باشد، چه تفسیر، کار خواص است و تنها می‌توان آن

را به افراد تحصیل کرده و آن هم بیشتر آشنایان با علوم قرآنی و علم تفسیر پیشنهاد داد. همچنین نهایت چیزی که از این نوع بازگشت به تفاسیر به دست می‌آید، آشنایی با برخی دیدگاه‌های متعدد و متفاوت درباره‌ی مراد یک آیه یا آیات است و این چیزی جدا از فهم قرآن است. گاهی نیز ممکن است به جای نزدیک کردن، به دوری افراد بینجامد. آنچه گفته شد به معنای ردّ تفسیر و تفاسیر نیست؛ بلکه راه حل بودن آن برای مسأله یاد شده جای مناقشه دارد.

راه حل پیشنهادی

در حدود سال ۱۳۸۰ شمسی استاد الهی‌زاده با الهام از تفسیر گرانسنگ المیزان علامه آیت الله سید محمد حسین لباطبایی^{۱۱} طرحی با نام «تدبیر در قرآن»، به جامعه علمی و به‌ویژه جامعه قرآنی نشر عرضه کرد و کتاب حاضر نخستین مجلد آن است که پس از تجربه‌ی ۱۵ ساله پژوهش و تدریس در مراکز مختلف حوزوی، دانشگاهی و غیر آن‌ها به محضر مآدبه‌نشینان وحی الهی عرضه می‌گردد. این پیشینه‌ی طولانی تنها به دلیل اقتضای طبیعی فرایند تولید علم است، چه آنکه، طرح از آغاز، روند تکاملی داشته و اکنون پس از گذراندن مراحل مختلف و آزمون‌های فراوان و گوناگون پژوهشی و آموزشی به کمال مطلوب رسیده است.

تدبیر، گامی مهم و ضروری در فعالیت‌های قرآنی است که از یک سو تکمیل‌کننده مهارت‌هایی چون قرائت، تجوید و تلاوت است و پس از آن‌ها قرار می‌گیرد و از سوی مقدمه و مدخل تفسیر است، چون تدبیر تنها در حیطه‌ی الفاظ است و متدبیر به بهترین شیوه، با الفاظ و عبارات آیات و سوره‌های قرآن و معانی آن‌ها آشنا و مأنوس می‌شود که نخستین و ضروری‌ترین گام برای پرداختن به تفسیر است. پس تدبیر، حلقه‌ی گم شده‌ی مجموع فعالیت‌های قرآنی به‌شمار می‌آید.

نخستین گام‌های پژوهش و تدریس تدبیر را استاد الهی‌زاده در کلاس‌های تفسیر پایه‌های هفت تا ده حوزه علمیه قم به صورت ضمنی آغاز کرد و از آن پس دوره‌های متعدد تدبیر، بیشتر به همت ایشان و گاهی تلاش تربیت‌یافتگان ایشان انجام گرفت. حوزه علمیه‌ی خواهران سراسر کشور، کانون قرآن نهاد نمایندگی رهبری در دانشگاه تهران، دانشگاه امام صادق (ع) تهران، حوزه‌ی علوم اسلامی دانشگاهیان تهران و مشهد، حوزه‌های علمیه‌ی خراسان‌های شمالی و رضوی و جنوبی، دارالقرآن آستان قدس رضوی، مدرسه‌ی علمیه‌ی عالی نواب، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، دفتر تبلیغات خراسان رضوی، دانشگاه فردوسی مشهد، جامعه‌ی المصطفی‌العالمیه و مراکز مختلف حوزوی، دانشگاهی و قرآنی شهرهای مشهد، تبریز، بناب، قزوین، یزد، طبس، شیراز، بوشهر، بندرعباس و... از تلاش‌های این عرصه‌اند. دوره‌هایی نیز در کشورهای افغانستان، سوریه، عمان، استرالیا و به تازگی ترکیه برگزار شده است.

یادکردنی است که در سال ۱۳۸۲ استاد الهی‌زاده این طرح را در چند جلسه حضوری در کمیته قرآنی شورای عالی انقلاب فرهنگی به بحث گذاشت و به‌عنوان طرح پژوهشی تصویب شد تا پنج مجلد کتاب مشتمل بر یک جلد مبانی و روش تدبیر و چهار مجلد راهنمای مربی تدبیر در سوره‌های قرآن کریم برای آن کمیسیون تدبیرین بود. این خواسته در زمان مقرر انجام و تحویل شورا گردید. نیز در چهاردهمین نمایشگاه بین‌المللی قرآن کریم در سال ۱۳۸۵ ش. ۱۴۲۷ ق. سال پیامبر اعظم (ص) استاد معظم به‌خاطر این طرح قرآنی (تدبیر در قرآن) خادم قرآن معرفی شد و وزیر وقت ارشاد از ایشان تقدیر کردند. بدین‌سان همه‌ی حقوق مادی و معنوی این طرح به نام ایشان ثبت گردید.

پس از آن که استاد متدبیر در سال ۱۳۸۴ از شهر مقدس قم به مشهد هجرت و با سکونت در جوار بارگاه ملکوتی ثامن الحجج حضرت امام علی‌بن موسی‌الرضا (ع) در

مشغول افاضه شدند، با توجه به استقبال روزافزون از این ایده مبارک و سختی‌های طاقت‌فرسایی که مستقیم بر شخص استاد تحمیل می‌شد، به تدریج زمینه‌ی شکل‌گیری و تأسیس یک مرکز و مؤسسه فراهم شد تا همه‌ی امور پژوهش و تدریس تدبیر را به عهده گیرد و با سامان‌دهی فعالیت‌هایی که در طول این سال‌ها، پراکنده انجام شده بود، پاسخ‌گوی درخواست‌ها و نیازهای نو باشد پیشبرد هر چه بهتر امر تدبیر را در سطح کشور فراهم آورد. پس از این احساس ضرورت، به کوشش برخی شاگردان و با پشتوانه‌ی مال، برخی خیران علاقه‌مند به قرآن و ترویج آن، که خدایشان خیر دهد، در کنار به انجام رساندن مال‌های گسترده آموزشی و پژوهشی در زمینه‌ی تدبیر، گام‌های نخستین برای تشکیل مؤسسه انجام پذیرفت. نیازهای سخت‌افزاری و نرم‌افزاری مانند ساختمان و کادر پژوهشی و آموزشی اداری تأمین و در سال ۱۳۹۰ با عنوان «مؤسسه فرهنگی تدبیر در قرآن و سیره» ثبت‌رید.

همان‌گونه که در نام مؤسسه آمده است، این مرکز، تدبیر را در تَقْلینِ مورد وصایت پیامبر اسلام ﷺ پیگیری می‌کند که در قالب آثار و تالیفات مؤسسه با عنوان‌های تدبیر تربیتی و موضوعی قرآن، تدبیر تربیتی و موضوعی سیره و تدبیر موضوعی قرآن و سیره ارائه خواهند شد.

معرفی اجمالی طرح

تبیین دقیق مبادی، مبانی و روش تدبیر در کتابی مستقل چاپ شده است، ولی نگاهی گذرا بر مبانی و مبادی، چستی، چگونگی و ثمرات تدبیر قرآن، در آغاز این مجلد بایسته است.

چرایی تدبیر

«قرآن کتابی مبارک است که بر پیامبر ﷺ نازل کرده‌ایم تا در آیات آن تدبیر کنند.»

«پس چرا در قرآن تدبیر نمی‌کنند». «چرا در قرآن تدبیر نمی‌کنند. شاید بر دل‌هایشان قفل نهاده شده است». «آیا در این سخن خدا تدبیر نمی‌کنند». این‌ها مضمون پیام‌ها و خطاب‌های عتاب‌آمیزی‌اند که هنگام تلاوت آیات قرآن آن‌ها را خواننده و شنیده‌ایم: ﴿كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ﴾^۱، ﴿أَفَلَا يَتَدَّبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا﴾^۲، ﴿أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ﴾^۳ و چه بسا به معنا و مفهوم آن‌ها کمتر توجه کرده باشیم. توییحی بودن استفهام در سه آیه اخیر آن حکایت دارد که مخاطبان، خود می‌بایست این کار را انجام می‌دادند و در این آیت^۱ ترک این وظیفه‌ی عمومی توییح شده‌اند. از این‌رو، این عتاب‌ها به مراتب قوی‌تر از این‌ها هستند.

از سوی دیگر قرائت قرآن، عبادی است که رایج‌ترین فعالیت قرآنی در راستای انس با کلام الهی است که هر مسلمانی آن را بحسب وسع قلب و ضرورتی‌ترین وظیفه‌ی ایمانی خود می‌داند، چنان‌که دعوت قرآن نیز همین است که هر چه می‌توانید قرآن بخوانید: ﴿فَأَقْرءُوا مَا تيسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ﴾^۴ ما نیز در امثال این امر الهی، قرائت قرآن را در کارهای روزانه‌ی خود می‌گنجانیم، ولی باید بدانیم که این وظیفه، فقط با روخوانی آیات قرآن و جاری

۱. سوره‌ی ص، آیه‌ی ۲۹. کتابی مبارک است که که به سوی تو نازل کردیم تا در آیات آن تدبیر کنند و صاحبان اندیشه متذکر شوند.

۲. سوره‌ی نساء، آیه‌ی ۸۲. آیا در قرآن تدبیر نمی‌کنند و اگر از سوی غیر خدا بود هر آینه در آن اختلاف فراوان می‌یافتند.

۳. سوره‌ی محمد، آیه‌ی ۲۴. آیا در قرآن تدبیر نمی‌کنند یا بر قلب‌هایشان مهر زده شده است.

۴. سوره‌ی مؤمنون، آیه‌ی ۶۸. آیا آنها در این گفتار نیندیشیدند.

۵. سوره‌ی مزمل، آیه‌ی ۲۰. آنچه برای شما میسر است قرآن بخوانید.

ساختن الفاظ بر زبان و بی توجه به معنای آن‌ها ادا نمی‌شود و به چنین چیزی «قرائت» نمی‌توان گفت؛ زیرا قرائت هنگامی است که فرد معنای کلمات را بداند و گرنه «تلفظ» است. گواه این سخن، فرموده‌ی امیرمؤمنان حضرت علی علیه السلام است که قرائت بی تدبیر را سودمند نمی‌داند: «أَلَا لَا خَيْرَ فِي قِرَاءَةِ لَيْسَ فِيهَا تَدْبِيرٌ»^۱ برابر این سخن گهربار قرائت مطلوب، باید با تدبیر (قرائت متدبیرانه) همراه باشد، چه آنکه بر پایه‌ی فرموده‌ی امام علیه السلام قرائت دو گونه است: قرائت بی‌خیر و برکت و قرائت با خیر و برکت که مورد نخست، قرائت به معنای دانستن معنای واژگان و کلمات - دست‌کم مسمای قرائت - است و مورد دوم همان است که قرائت متدبیرانه نامیده شد.

علاوه بر آیات قرآن در روایات نیز تدبیر در قرآن تأکید بوده و مطالبه شده است: از جمله وصایای حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم به معاذ بن جبل، تدبیر در قرآن است: «وَأوصي رسولُ اللهِ صلی الله علیه و آله و سلم معاذَ بنِ جبلٍ فقال له: «رُصِيكُ بِاتِّتَاءِ اللهِ و... تَدْبِيرِ الْقُرْآنِ»^۲ در جریان غدیر و نصب حضرت علی علیه السلام به عنان امام مردم، پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در خطبه‌ی معروف غدیر، کمی پیش از عبارت معروف «مَنْ كُنَّ مَعَهُ فَهُوَ مِنْهُ» که معهود همگان است، عموم مردم را به تدبیر در قرآن دستور داد: «مَعَاشِرَ النَّاسِ! تَدْبِرُوا الْقُرْآنَ»^۳

در خطبه‌ی فدکیه نیز حضرت زهرا علیها السلام در جریان دفاع از امامت ائمه عجل الله فرجاتهم کلامی

۱. الکافی، ج ۱، ص ۳۶. آگاه باش! در قرائت بی تدبیر، سودی نیست.

۲. ارشاد القلوب، ج ۱، ص ۷۳. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به معاذ بن جبل توصیه کرد و به او فرمود: توصیه می‌کنم به تو، به خدا ترسی... و تدبیر در قرآن.

۳. الاحتجاج، ج ۱، ص ۶۰؛ الاقبال، ص ۴۵۶. ای گروه مردم، در قرآن تدبیر کنید.

شبهه آیه‌ای در سوره‌ی محمد ﷺ دارند: ﴿أَفَلَا تَتَذَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَي قُلُوبِ أَفْفَاهُ﴾^۱ که هم‌نوایی قرآن و عترت در دعوت به تدبیر را می‌رساند.

سیره‌ی امام صادق علیه السلام هم این بود که هر گاه می‌خواست قرآن بخواند، پیش از آن که قرآن را باز کند آن را در دست راست گرفته، دعا می‌کرد و از جمله می‌فرمود: پروردگارا! مرا قرائتی قرار مده که تدبیر در آن نیست؛ بلکه مرا آن گونه قرار ده که در آیات و احکام آن تدبیر کنم: ﴿عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّهُ كَانَ مِنْ دَعَائِهِ إِذَا أَخَذَ مَصْحَفَ الْقُرْآنِ وَ جَامِعَ قَبْلَهُ أَنْ يَقْرَأَ الْقُرْآنَ وَ قَبْلَ أَنْ يَنْشُرَهُ يَقُولُ حِينَ يَأْخُذُهُ بِمِمينه بسم الله ... اللَّهُمَّ ... لَا تَجْعَلْ قِرَائَتِي قِرَاءَةً لَا تَدْبِرُ فِيهَا بَلْ اجْعَلْنِي أُتَدْبِرُ آيَاتِهِ﴾^۲

چیستی تدبیر

این پندار که «تدبیر در قرآن» همان تکرر و تعقل در آیات است، درست نیست؛ زیرا باید در آیات پیش گفته نیز از همین تعبیر استفاده می‌شد و مثلاً می‌فرمود: ﴿أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ فِي الْقُرْآنِ﴾ یا ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ الْقُرْآنَ﴾ ماننا این‌ها، چنان که این گونه تعبیرات در قرآن درباره‌ی امور دیگر آمده است؛ مانند تفکر در سوره‌ی نبأ: ﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ﴾^۳ و تعقل در قدرت خداوند سبحان و آمد و شد شب و روز: ﴿وَهُوَ الَّذِي يُخَيِّ وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾^۴

۱. الاحتجاج، ج ۱، ص ۱۰۴؛ المناقب، ج ۲، ص ۲۰۶. آیا در قرآن تدبیر نمی‌کنند یا بر قلب‌هایشان مهر زده شده است.

۲. الاقبال، ص ۱۱۰؛ الاختصاص، ص ۱۴۱.

۳. سوره‌ی انعام، آیه‌ی ۵۰. بگو آیا نابینا و بینا با هم برابرند؟ آیا تفکر نمی‌کنند؟

۴. سوره‌ی مؤمنون، آیه‌ی ۸۰ او (خدا) کسی است که زنده می‌کند و می‌میراند و برای اوست دگرگونی‌های شب و روز. آیا نمی‌اندیشند.

۵. در هیچ یک از کاربردهای تفکر و تعقل در قرآن، موضوع مورد تفکر یا تعقل، قرآن و آیات آن نیست.